

TÜRKÇENİN USTALARI VE ÇILGIN YÖNTEMLERİ

USANMAZ MI
YANMAZ MI
SANMAZ MI
UYANMAZ MI
BULANMAZ MI
İNANMAZ MI
UTANMAZ MI

ANLAŞILAN
YENİ ŞİİRLER
YÜKLENİYOR.

YAD
İMDAD
İSTİNAD
İSNAD

ÇİYAV
SİYAV
MİYAV

Nefise Atçakarlar

Eğlenceli
Bilgi

Belki Türkçe dersini gıcık buluyorsun, belki çok seviyorsun. Belki yazar ya da şair olmak istiyorsun. Belki en sevdiğin ders bilgisayar teknolojileri, matematik, fen, müzik ya da resim. Hangisini seviyor olursan ol, sevdiğin alanda kendini geliştirmen ve insanlarla daha rahat iletişim kurman için en temel ihtiyacın, Türkçeyi çok güzel kullanmak.

Kelime Oyunlarıyla Keşif

Peki Türkçeyi güzel kullananlar kimler? Bu kitapta seninle Türkçenin ustalarının dünyasına çok eğlenceli bir yolculuk yapacağız. Onlarla Orta Asya düzlüklerinde gezecek, hepsi birbirinden ilginç kitapları karıştıracğıız. Yazar ve şairlerin tek bir kitap yazmak için ne çok araştırma yaptıklarını izleyecek, söylemek istediklerini sembollerle nasıl anlattıklarını, kelimeleri kullanarak ne oyunlar oynadıklarını keşfedeceğiz. Yüzyıllardır kayıp olan kitapları bulacak, şiir yazmanın püf noktalarını öğrenecek, 58 anlamı olan sözcüğe şaşıracağız.

Ustalarla Tanışma Vakti

İlk Türkçe kültür ansiklopedisi ve sözlüğün yazarı *Kaşgarlı Mahmut*; mutluluğun sırlarını anlatan, ilk Türkçe tiyatro metni yazarı *Yusuf Has Hâcip*; okurunu Gerçeklerin Eşiği'ne taşıyan *Edip Ahmet*; engin bir sevgi okyanusu olan *Yesili Hoca Ahmet*; gariplikleri anlatmayı seven Âşık Paşa; ilk hamse (hamsi değil) sahibi *Ali ŞîrNevâî*; çok duyduğun bir eserin şairi *Süleyman Çelebi*; ünlü Leyla ile Mecnun adlı eserin en iyi anlatıcılarından biri olan *Fuzûlî*; şiirleri sümbül kokan *Bâkî*; şefkat madalyası sahibi *Nigâr Hanım* yazarlık ve şairlik sırlarını paylaşmak için seni bekliyor.

Yolculukta ihtiyacın olacak tek şey: Kelimeler.

Türkçenin ustalarıyla tanışmak, hiç bu kadar eğlenceli olmamıştı!

KAŞGARLI MAHMUT ve ÇOK DİL BİLEN KİTABI

Bir Kelimenin Kaç Farklı Anlamı Olabilir?

Bir gün 5 yaşlarında bir çocukla konuşuyordum. Gece-lerinöbet tutan doktor akrabasının çok üşüdüğünü düşünüyordum.

-Doktor olan akrabanınnöbet tutması hiç kolay değil; uykusuz kalıyor, kısa bir süre içinde çok sayıda hastanın birbirinden farklı hastalığını tedavi etmek için fedakârca uğraşiyor ve çok yoruluyor. Fakat çok üşüdüğünü nereden çıkardın, bildiğim kadarıyla çalıştığı hastanenin ısıtma sistemi iyi, dedim.

-Hastane mi, diye şaşırıldı. Dağda tek başına, elinde silahla sabaha kadar beklemiyor mu? Dışarıda olduğu için üşüyordur, dedi.

Empati sahibi olması, nöbet tutanların yaşadıkları sıkıntılara üzülmesi çok güzeldi. Fakat kelimenin hangi durumdan ifade ettiğini, yaşı henüz küçük olduğu için biraz karıştırmıştı.

-Sen sanırım asker nöbetinden söz ediyorsun, dedim gülümseyerek. Dışarıda elinde silahla, ülke güvenliğini sağlamak

için bekleyenler, askerler. Nöbet kelimesi “*sırayla yapılan görev, bir yerde sırayla bekleme*” anlamına geliyor. Her iki meslek için de sırayla yapılan bir görev var ama bu görevde yaptıkları farklı. Askerler, buldukları yeri düşmanlardan korumak için dışarıda; doktorlar ise hastalıkları tedavi etmek için hastanede nöbet tutuyor; geceleri uykusuz kalıyorlar. Doktorların deprem, savaş, kaza gibi özel durumlarda dışarıda çalıştığı; askerlerin de özel kulübelerde ya da bina içindenöbet tuttuğu oluyor.

Asker nöbetiyle doktor nöbetinin içeriklerinin farklı olduğunu anlayınca çok şaşırdı. Askerlerimize güvenliğimiz, doktorlarımıza da sağlığımız için zor koşullarda nöbet tutuyor ve gece gündüz bizler için çalışıyor olmalarından dolayı kalpten teşekkürlerimizi ilettik.

Aradan birkaç hafta geçti. Bir kitapta bir hastanın *nöbet* geçirdiğini okumuş. Bana gelip sordu:

-Burada söz edilen *nöbet*, doktor *nöbeti* mi yoksa asker *nöbeti* mi?

Dedim ki,

-İkisi de değil; buradaki anlam bambaşka, hastalıktan dolayı yaşanan yüksek ateş ya da titreme demek.

O kadar şaşırdı ve anlam inceliklerini keşfetmek hoşuna gitti ki, yüzündeki gülümsemeyi unutamıyorum.

58 Farklı 'Çıkış!'

İşte böyle... Dilimizde bazı kelimelerin birden çok anlamı; bazılarının yan anlamları, terim anlamları ve mecaz anlamları var. Atasözleri ve deyimlerde kullanılma durumları var. Bazı kelimeler o kadar çok farklı anlama geliyor ki, saymak kolay olmuyor. Örnek olarak “çıkılmak” kelimesinin Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğünde 58 farklı anlamı sayılmış. İşte bu, farklı anlamlar konusunda bilgilendirmek ve güzel dilimizin inceliklerini öğretmek için yazılan; günümüze ulaşmış **ilk büyük sözlüğün ve kültür ansiklopedisinin yazarı Kaşgarlı Mahmut**. Kendisi, çocukluğundan beri anlambilime çok meraklıydı.

Bundan bin yıl kadar önce yaşamış olan Kaşgarlı, eserin de Türkçe öğretmek için sayfalarca yazdığı hâlde, kendisi hakkında çok az bilgi paylaşmıştı. Demek ki kendisini değil Türkçeyi ön plana çıkarmayı hedeflemişti.

Bir Dilin Kaç Farklı Çeşidi Olabilir?

Kaşgarlı Mahmut, 1008'de Karahanlı Devleti'ne bağlı olan Kaşgar'da doğdu. Babası Hüseyin Bey, o zamanlar güçlü bir devlet olan Karahanlı Devleti'nin yöneticilerinin soyundan geliyordu. (Ooo çok havalı!) Annesi Rabia Hanım, bilge bir babanın kızıydı. (Bu, daha da havalı.) Kaşgarlı, medresede diğer bilim dallarıyla birlikte Arapça ve Farsçayı, Müslüman-Türk bilginlerinden de İslami ilimleri öğrendi. Yaşadığı günlerde,

SAV NE DEMEK ANNE?

ATASÖZÜ DEMEK OĞLUM.

PEKİ ATASÖZÜ NE DEMEK?

ATALARIMIZIN YAŞADIKLARI DENEYİMLERİ
PAYLAŞTIKLARI; HALKIN SEVDİĞİ VE
ÇOKÇA KULLANDIĞI ÖZLÜ SÖZLER.

DENEYİM NE DEMEK ANNECİĞİM?

SEN SÖZCÜKLERİN ANLAMLARINA ÇOK ÖNEM
VERİYORSUN OĞULCUĞUM. BÜYÜYÜNCE
NE OLACAKSIN ÇOK MERAK EDİYORUM.

Türkler pek çok inanışı araştırıp inceledikten sonra İslamiyet'i seçmişlerdi ve yeni öğreniyorlardı. Karahanlı Devleti, ilk Müslüman Türk Devleti idi.

Şimdi, dünya üzerindeki şehirleri çok iyi bildiğini söyleyen bir yakınına sorman için bir soru. (Hayır, Google'a sormaktan söz etmiyorum.)

Kaşgar hakkında hangisi yanlış?

- a) Doğu Türkistan'da bir şehirdir.
- b) Turistlerin ilgisini çekecek tarihî eserleri vardır.
- c) 1000'li yıllarda, ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlı Devleti'nin bir şehriydi.
- d) Kaşgar'da yaşayanlar dil ve edebiyat konularına ilgisizdi.

kolay sorular.

Biraz fazla kolay bir soru oldu. Şaşırma, arada olur öyle
Cevap: d. Eh... dil ve edebiyatın anlatıldığı bir kitap için

ÇOK BİLMİŞ HABER MERKEZİ-1072

1057 yılında 49 yaşındayken Kaşgar'dan ayrılan Kaşgarlı Mahmut, aradan 15 yıl geçtiği hâlde hâlâ Kaşgar'a dönmedi. Aldığımız haberlere göre o oba senin, bu bozkır benim

OĞUZ, KIPÇAK, KENÇEK, ÇİĞİL,
UYGUR, KIRGIZ VE ARGU
TÜRKLERİYLE TANIŞTIM.
AKLİM HÂLÂ TANIŞAMADIĞIM
TÜRK BOYLARINDA.

geziyor; Türkçenin Oğuz, Kıpçak, Hakaniye, Kençek, Çiğil, Uygur, Argu isimindeki farklı biçimlerini öğreniyormuş. Bilmeyenler için açıklayalım, bunların hepsi özünde Türkçe ama çok farklı kelime ve yapıları var. Kaşgarlı, tam bir Türkçe ustası olarak bu farklılıkları çok iyi inceliyormuş. Kendisinin Türkçe sevgisine hayranız. Umarız kaybolmadan memleketine döner.

Gözü Yollarda Kalan
Gazeteci, Kaşgar

Kaşgarlı Mahmut, Türk topluluklarından sonra İran ve Irak civarlarında da gezip Arapça, Farsça ve Rumca bilgisini ilerletti. Herkesin yalnızca bir yabancı dili bile zor öğrendiği bir dünyada, binlerce kelimeyi aklında tutabilmesi ne muhteşem, diyorsan çok haklısın. Demek ki çok okuyan kadar çok gezen de biliyor, önemli olan gezerken yapılan niyet, sahip olunan merak ve yapılan araştırma...

Çok mu Çok Zengin Türkçe

Kaşgarlı, az gidip uz gidip dere tepe düz gittikten sonra 1072’de Bağdat’a yerleşti ve topladığı bilgileri kayda geçirmeye devam etti. Onu, bu kadar çok çalışırken gören arkadaşları, “Tek bir kitap yazacağım diye ne çektin be kardeşim!” demişler midir bilmiyoruz ama bunca emekten sonra 1074’te *Divanulügati’t-Türk/Türk Dilleri Sözlüğü* adlı eserini tamamlayıp Abbasi halifesine sundu. Abbasi halifesi, o dönemde yaşayan Müslümanların lideri kabul ediliyordu ve ana dili Arapça’ydı. Kaşgarlı’nın kitabı yazmaktaki temel amacı, **Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin zenginliğini tüm Dünya’yagöstermekti.**

Çok mu Çok Zengin İçerik

Kaşgarlı Mahmut, yazdığı bu eseriyle **Türkoloji’nin [Türklük bilimi] kurucularından biri** oldu. Eserinde yalnızca kelimelerin anlamlarını, Türkçenin farklı biçimlerinin söz dizim ve yapılarını anlatmakla kalmamış aynı zamanda dolaştığı yerlerin haritasını da hazırlamıştı. Henüz Dünya’nın yuvarlak olduğunun Batı’da bilinmediği dönemde haritayı çember şeklinde çizmiş, Japonya’yı da göstermiş; **bilinen ilk Türk Dünyası haritasını çizmişti.**

ARKADAŞINI TEST ET

İlkerin insanı Kaşgarlı'nın günümüze ulaşan tek eseri olan *DivanüLügati't-Türk*'te aşağıdakilerden hangisi yoktur?

- a. 8000'e yakın kelime
- b. Haritalar ve **ilk Türk Dünyası haritası**
- c. Kelimeleri açıklarken kullanılan şiirler, atasözleri, deyimler, deyişler
- ç. Farklı Türk lehçeleri ve ağızları arasında karşılaştırma
- d. Dil bilgisi kuralları
- e. Türk tarihi
- f. Türk kültürü, gelenekleri, müzik
- g. Tıbbi tedavi yöntemleri
- ğ. Türk toplulukları hakkında bilgiler
- h. Türklerin yaptığı sporlar, yemekler, günlük hayat, dokuma, süsleme, giyim, eğlence, oyun, müzik, eşya
- ı. Oğuz, Çiğil, Argu, Kıpçak, Yağma, Kençek, Hotan, Suvar, Yabaku, Kay ve Tuhsi Türkçelerine ait kelimeler.
- i. Yunus Emre şiirleri

Mahmut'tan 200 yıl kadar sonra yaşad.

Cevap i. Geri kalan hepsi var. Yunus Emre, Kaşgarlı

